

İRAN VE TALİBAN

Kübra Yılmaz

Referans için: Yılmaz, Kübra. "İran ve Taliban". İNSAMER Analiz. 15.10.2021

Analiz

Afganistan, sahip olduğu konum dolayısıyla hem fırsatlar hem de riskler yönünden İran dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Afganistan ve bağımsızlıklarını yeni elde etmiş Orta Asya Cumhuriyetleri İran dış politikasında öncelikli alanlardan biri hâline gelmiştir. Bunun sebebi, bahsedilen ülkelerin Tahran'ın bölgesel güvenliği bakımından taşıdığı önemdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından yararlanıp çıkarlarını genişletmek isteyen İran, Afganistan'ı Orta Asya'da bir koridor olarak kullanmayı amaçlamıştır (Alagöz ve Kandemir,

2015:119).

Son 25 yılda Şia'ya düşman bir anlayışa sahip olan Taliban'ın Afganistan'da güçlenmesi, Tahran'ın bölgesel çıkarlarının önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve Taliban'ın iktidarını kaybetmesi, Tahran'ın Afganistan'daki politikalarının da zaman içinde değişmesine yol açmıştır. Bu süreçte güvenlik merkezli ve Afganistan'ın istikrarını önceleyen bir dış politika takip eden İran, ABD öncülüğünde kurulan Kabil Hükümetini desteklemiş, ancak ABD'nin bölgede daha uzun kalması

endişesinden dolayı örtülü olarak Taliban karşısında çekimser kalmıştır.

Tahran için bölgesel güvenlik riski bakımından en önemli konular; Afganistan'daki Şii ve Fars azınlıklarla Şii olmayan azınlıkların oluşturduğu mülteci sorunu olmuştur. Ayrıca Pakistan'ın Orta Asya'nın doğal kaynaklarına daha kolay erişebilmek için Taliban'ı desteklemesi de İran'ın Afganistan'a yönelik endişelerini arttırmıştır. 2001 yılında yaşanan ABD müdahalesinden sonra, Taliban'ın iktidara yükselişi sürecinde, İran'ın Afganistan ile ilgili gündemi de değişmiştir. Önceleri uyuşturucu ticareti ve Taliban tarafından Şii'lere yönelik girişilen etnik temizlik konularını gündeme alırken, bu süreçle birlikte kendisi için daha stratejik gördüğü meselelere öncelik vermeye başlamıştır. Özetle İran'ın çıkarlarına ve rolüne ilişkin değişen algısı 11 Eylül'den sonra dış politikasını şekillendirmiştir.

1979-1992 yılları arasında bölgesel güvenliği önemli ölçüde etkileyen İran-İrak Savaşı sürecinde İran'ın Afganistan'a olan ilgisi, bu ülkenin Sovyetler tarafından işgaliyle daha da artmış ve İran Afganistan'daki Şii gruplara ciddi destek sağlamıştır. 1980'lerin başındaki ilk lojistik ve mali destek, yalnızca Humeyni İslamcılığını benimseyen orta dağlık bölgelerdeki Şii gruplara ulaştırılmıştır. Bu tercih, önemli bir bölümü Irak'ın Necef kentinde ikamet eden İran doğumlu bir

İslam hukukçusu olan Ayetullah Ebu'l Kasım Khu'i'yi takip eden ve siyasi propaganda yapmakla ilgilenmeyen Afgan Şii din adamları arasındaki bölünme ve iç çatışmaları şiddetlendirmiştir (Davidson, 2011:516).

İran-İrak Savaşı'nın sona ermesinden bir süre sonra devrim lideri Humeyni'nin ölümü, Afganistan'da Sovyet işgalinin başarısızlıkla neticelenmesi ve Taliban'ın yükselişe geçmesi, İran dış politikasında bölgesel olarak önemli değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur (Ramazani, 1992:393). Sovyetlerin dağılmasının ardından Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan cumhuriyetlerle ilişkilerini geliştirmek isteyen İran, önceki dönemin aksine uluslararası toplumla daha fazla entegre olma çabasına girmiş, Orta Asya Hazar bölgesini Basra Körfezi'ne bağlayarak hem petrol hem de gazın ulaşım merkezi olmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda bu süreçte daha da önemli hâle gelen enerji nakil güzergâhları, uluslararası güçlerin olduğu kadar İran'ın da Afganistan'a odaklanmasına sebep olmuştur. ABD'nin bölgedeki hidrokarbon stratejisinin odak noktası olan İran'ın kuzeyi ve batısındaki rotada da Bakü-Ceyhan boru hattı inşa edilmiştir. ABD, Pakistan'ın Batı Afganistan üzerinden Türkmenistan'a güvenli bir koridor sağlamak için Taliban'ı kullanma girişimlerini ılımlı bir şekilde desteklediğinden, Afganistan'ın güney ve doğu çıkışı geri plana düşmüş; İran

bu durumu ABD'nin İran'ı kuşatma ve kontrol altına alma stratejisinin bir parçası olarak görmüştür (Mishra, 2012:81).

Öte yandan Pakistan, İran boru hattının topraklarından Hindistan'a geçmesini kolaylaştıracağını açıklamasına rağmen Taliban'ın İran'ın da tarihsel bağları olduğu ve sahiplendiği Herat'ı ele geçirmesi üzerine, Unocol ve Delta petrolünün Afganistan üzerinden Pakistan'a uzanan bir boru hattıyla taşınması için Türkmenistan ile anlaşmıştır. Böylece hem Tahran'ın Herat üzerinden Afganistan'daki sınırlı etkisi Taliban'ın o bölgeyi ele geçirmesiyle sona ermiş hem de ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan, Tahran'ın Afganistan üzerinden Pakistan'a alternatif bir rota çizme projesini sonuçsuz bırakarak İran'ın bölgesel güç olma hedefini sekteye uğratmıştır. Taliban rejimi kısa sürede yabancı vasiler için boru hattı güzergâhlarını güvence altına almak dışında da hamlelere girişmiştir (Crews ve Tarzi, 2009:5). Bundan dolayı İran, Taliban'ı stratejik rakibinin mızrak noktası olarak görmüş ve Kuzey İttifakı'nı desteklemek amacıyla Rusya, Hindistan ve Orta Asya devletleriyle birleşmiştir. Bu süreçte İran, Şii partilere verdiği ideolojik desteğin ötesine geçerek, tüm Taliban karşıtı güçleri destekleyen stratejik bir politika izlemeye başlamıştır (Rubin ve Batmanglich, 2008: 2-3).

İran'ın bu süreçte Taliban karşıtı bir pozisyon

almasında etkili olan bir diğer faktör ise, Afganistan'daki Şii Hazaralara karşı Taliban'ın sergilediği sert tutumdur. Taliban'ın kendi dinî yorumlarını paylaşmayan etnik gruplara karşı sert tutumu, bilhassa Şiilere yönelik katliamlara dönüşmüştür. Özellikle iç savaş ve misilleme cinayetleri bağlamı, bu karşıtlıkları keskinleştirmiş ve yeni kitlesel şiddet biçimlerini meşrulaştırmıştır. Taliban'ın diğer etnik ve dinî gruplara yönelik sert tutumundan dolayı yaşanan dış göçler, başta İran olmak üzere komşu ülkeler üzerinde ciddi baskı yaratmıştır (Crews ve Tarzi, 2009:31).

Busüreçtekanlıveacımasızuygulamalarından ötürü Taliban'a karşı uluslararası toplumun da tepkisi artmıştır. El-Kaide ile beraber hareket etme eğilimi gösteren Taliban'ı uluslararası alanda tanıyan ve destekleyen yalnız üç devlet kalmıştır. Diğer taraftan Afganistan'ı kontrolünde tuttuğu bu süreçte Taliban, İran'ın öncelikli güvenlik riskleri arasına da girmiştir. Taliban'ın Tahran'ın stratejik çıkarlarına karşı oluşturduğu riskin ve güvenlik tehdidinin ciddi boyutlara ulaşmasının nedenleri şu şekildedir: 1) Taliban'ın Şii gruplara uyguladığı baskının İran'ın Afganistan'daki stratejik çıkarlarına zarar vermesi, 2) Taliban'ın diğer gruplara yaptığı baskının İran'a yönelik göç dalgası oluşturma riski, 3) İran'da yaşayan Sünni kökenli Beluçların Taliban tarafından rejime

karşı kışkırtılma ihtimali, 4) ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi İran'ın rakibi olan ülkelerin Taliban'ı Tahran'a karşı kullanması, 5) Afganistan'dan İran'a uzanan uyuşturucu ağlarına Taliban'ın entegre olması (Alagöz ve Kandemir, 2015:122).

Afganistan'da Şia hizbinin zor kazanılmış siyasi pozisyonunun Peştun olmayan İslamcılar tarafından korunamayacağı anlaşılınca İran, radikal eğilimlerine rağmen daha güçlü Sünni Peştun gruplarıyla ittifaklar geliştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede Hizb-i İslami'nin (İslam Partisi) Sünni Peştun İslamcı lideri Gulbuddin Hikmetyar ile ve kısa da olsa Taliban ile temas kurulmuştur. Açıkça, Şii karşıtı dogmalarıyla Taliban'ın yükselişi, İran Hükümeti'nin Afganistan sahasına daha açık katılımını teşvik etmiş, hem Taliban karşıtı direniş gruplarının çoğuna desteğini hem de siyasi diyalog yoluyla barış anlaşmaları için savunuculuğunu arttırmıştır (Ahady, 1998: 130). İran, 1990'larda genel olarak Kuzey İttifakı'nın yanında yer almış ve onu finanse etmiştir. Bu süreçte ideolojik düşmanı Suudi Arabistan ise dünyada Taliban rejimini tanıyan üç ülkeden biri olmuştur. Tacikistan'la olan anlaşmazlıklarını Rusya ile çözmeye çalışan İran, bu devletle birlikte Kuzey İttifakı için konsolide bir destek sağlamak için 1997 barış anlaşmasına aracılık etmiştir (Abbas, 2014:215).

Aralık 1997'de İran Dışişleri Bakanlığı,

önemli Afgan direniş elçilerini İsfahan'daki bir konferansa davet etmiştir. Bu etkinlikte İran Dışişleri Bakanı Kamal Kharazzi, askerî bir çözümün başarılı olmayacağını ve tüm tarafların katılımıyla geniş tabanlı bir hükümet kurmak için Afganistan içi müzakerelerin teşvik edilmesi gerektiğini vurgulayarak Afganistan'ın entegre bir siyasi varlık olarak kalması gerektiğini savunmuştur. Aynı ayın sonlarında Tahran'da toplanan İslam Konferansı Örgütü zirvesinde, İran Cumhurbaşkanı Hatemi bu noktaları yinelemiş ve "müzakere yoluyla Afganistan'a barışı yeniden sağlama" gereğini vurgulamıştır. Temmuz 1999'da İran'ın da içinde bulunduğu altı sınır komşusu, çatışan taraflara askerî yardımın yasaklanması ve Afganistan'a silah teslimatının önlenmesi çağrısında bulunan Taşkent Deklarasyonu'nu yayınlamıştır. Ancak diğer komşular gibi İran, yine de Taliban karşıtı muhalefete silah tedarik ederken, aynı zamanda uzayan çatışmaya diplomatik bir çözüm bulmaya da çalışmıştır (Mishra, 2012:82).

1990'ların sonunda İran'ın Afganistan politikası giderek daha pragmatik hâle gelmiştir. Mart 2000'den itibaren, Birleşik Cephe'nin Taliban'ı doğrudan yenemeyeceği ve bununla birlikte barış anlaşmasının gerekli olacağı giderek daha belirginleştiğinden ABD, Afganistan konusunda İran'la iş birliği yapma isteğinin sinyallerini vermiştir (Koepke,

2013:6-8).

11 Eylül saldırılarından önce Afganistan'daki siyasi durum ve bu ülkeden yapılan uyuşturucu kaçakçılığı konusunda son derece endişeli olan İran'ın 11 Eylül sonrası dönemde öncelikleri değişmeye başlamıştır. 11 Eylül'den önce ABD'nin Taliban aracılığıyla Orta Asya'da izlediği jeopolitik hedeflerinden endişe duyan İran, 11 Eylül saldırılarından sonra 7 Ekim 2001'de ABD öncülüğünde başlatılan "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" sebebiyle Amerika'yla âdetâ sınırlarında karşı karşıya gelmiştir. ABD, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da aralarında bulunduğu Orta Asya ülkelerinde askerî üsler kurarak Avrasya'nın kalbine kadar girmiş, Afganistan'daki askerî üsleriyle İran'ı hem denizden hem de Avrasya'dan kuşatmıştır (Mishra, 2012:83).

11 Eylül'ün hemen öncesinde ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, İran ve ABD gibi iki düşman ülkenin bazı dönemlerde iş birliği yapabileceğini veya en azından güvenlik politikalarının ortak bir noktada keşşebileceğini göstermiştir. İran'ın daha yapıcı uluslararası angajmana olan ilgisi, Aralık 2001 Bonn Konferansı'nda İranlı yetkililerin ABD politikasını desteklemek için Sünni Tacik ağırlıklı Birleşik Cephe üyelerini Hamid Karzai yönetimindeki yeni geçiş hükümetini desteklemeye ikna etmesiyle ortaya çıkmıştır. İran-ABD iş birliği, mücahit

liderlerin de dâhil olduğu, ancak bir Peştun liderliğine sahip çok etnikli, mezhepçi bir İslami Afgan hükümetinin kurulmasının önünü açmıştır. Hatemi ve Ahmedinejad döneminde önemli bir bölgesel oyuncu olmak isteyen İran'ın ortaya koyduğu bu iş birliği, ABD ile arasında diğer bölgesel ve stratejik konularda da kapsamlı görüşmelere kapı aralayacağı umuduyla gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Tahran'ın Taliban rejiminin yıkılmasına yardımcı olmak için ABD'ye istihbarat ve lojistik destek vermeye hazır olduğu da anlaşılmıştır. Böylelikle İran bakımından Afganistan'da istikrarlı bir ortamın oluşması durumunda Taliban vb. yapılar yeniden ortaya çıkamayacak ve Tahran'ın hem ulusal güvenliğine hem de Afganistan'daki çıkarlarına tehdit oluşturamayacaktı (Alagöz ve Kandemir, 2015:122).

Bütün bunlara rağmen Devrim Muhafızları'nın bazı üyeleri de dâhil olmak üzere Hatemi'nin ılımlı yaklaşımına çoğunlukla karşı çıkan sert Humeynici ideologlar, İran'ın stratejik önceliklerini şekillendirmede kritik rol oynamaya devam etmiştir. İran'ın Afganistan politikası çoğunlukla 2001'in sonlarında kurulan Afganistan Karargâhı tarafından koordine edilse de sürekli olarak Yüksek Meclis'teki çoklu ve sıklıkla rekabet eden güç merkezlerinin etkisinde biçimlenmiştir (Koepeke, 2013:11).

İran'ın ABD Başkanı George W. Bush'un "şer eksene" dâhil edilmesiyle nükleer mesele üzerine İran'a yaklaşan bir ABD saldırısının gölgesi ve iki ülkenin derin tarihî şüpheleri, Afganistan'ın güvenliği konusunda doğrudan ikili diyalog şansını ortadan kaldırmıştır (Ohidi, 2013:3). İran Hükümeti'nin Başkan Hatemitarafından desteklenen ABD ile diyalog yolundaki geçici adımları hemen durma noktasına gelmiş ve Afganistan politikası İran-ABD dış politika portföyüne daha da fazla yerleşecek ve katı muhafazakârların ve din adamlarının egemenliğine girecek şekilde değişmiştir. Bu arada İran, Taliban'a karşı her zaman Peştun olmayan Afganistan'daki geleneksel müttefiklerine odaklanmaya devam etmiştir (Abbas 2014:216).

Bazı İranlı yetkililerin mali desteğin "altın çağı" olarak kabul ettiği 2002-2007 arasında Tahran, Kabil merkezli hükümetin güç kazanması için Afganistan'a 560 milyon dolar taahhütte bulunmuştur. 2007-2013 döneminde ise İran'ın Afganistan'a sağladığı maddi katkı daha düşük seviyede kalmış -yılda ortalama 50 milyon dolar kadar- ve çoğunlukla mevcut projelerin sonuçlandırılmasına odaklanılmıştır. İran Hükümeti, ABD ile ilişkileri kötüleştikçe ve nükleer programı nedeniyle daha fazla yaptırıma maruz kaldıkça Afganistan'daki yabancı çabaları giderek daha fazla eleştirmiştir. Pragmatik bir politika izleyen

İran, kendi ticaretini geliştirmeye; özellikle de Batı Afgan eyaleti Herat'a geçişleri iyileştirmeye; Afganistan'daki stratejik etkisini pekiştirmeye ve bir tampon bölge oluşturmaya çalışmıştır. İran'ın öncelikleri; ekonomi, eğitim, uyuşturucuyla mücadele konusunda yardım ve siyasi destek sağlamak olmuştur. İran Kızılayı ve İmam Humeyni Yardım Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları mali yardım sağlarken, Devrim Muhafızları ve dinî vakıflar gibi gruplar, bölgede kendi gündemlerini takip etmişlerdir (Koepke, 2013:13).

2001 yılında gerçekleşen operasyondan sonraki süreçte İran'ın Afganistan ve Taliban'a karşı geliştirdiği politikalarda, bölgenin Tahran açısından taşıdığı önem kadar, ABD'nin Afganistan'a konuşlanması da belirleyici olmuştur. Tahran, hem Taliban hem de Kabil Hükümeti üzerinden Afganistan ve Orta Asya'da etkinliğini artıran ABD'yi tehdit olarak algılamış, bu durum ilerleyen süreçte Kabil Hükümeti ile Taliban arasında yaşanan mücadelede ikircikli bir strateji yürütmesine yol açmıştır. 2007'nin başlarında Washington, İran'ın Afganistan'ın batısındaki Taliban'a gelişmiş silahlar sağlamaya başladığını açıklamıştır. ABD, Taliban'a çok daha büyük destek sağlayan Pakistan'la ilgili sessiz kalırken, İran'ı Taliban'a destek sağlamakla suçlamaya devam etmiştir. İran bu iddiaları reddetse de Afgan yetkililer de istihbarat

verilerine dayanarak Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü'nün Batı Afganistan'da savaşıyan Taliban'a bağlı gruplara askerî destek sağladığını belirtmiştir (Crews ve Tarzi, 2008: 359). İran, parlamentoda muhalefetteki Ulusal Cephe'nin çekirdeğini oluşturan eski Kuzey İttifakı'na siyasi ve askerî desteğini ise artırmıştır. 2007 yazında, "rejim değişikliği" çağrıları ve İran'ın nükleer programına önleyici bir saldırı düzenlenmesi planı Washington'da tartışılırken, Tahran Afganistan'da ABD'ye yönelik politikasını resmen değiştirmiştir. Aslında Taliban'a gönderilen askerî yardım miktarı, askerî dengeyi önemli ölçüde değiştirmemek için bir uyarı vazifesi görece kadar olmuştur (Giustozzi, 2019: 217). Böylelikle İran açıkça Taliban'ın kazanmasını istemese de ABD'nin Afganistan'da kendini güvende hissetmesinin de önüne geçmeye çalışmıştır. Bu dönemde Rusya ve Hindistan ile birlikte İran da Taliban'ı herhangi bir siyasi çözüme dâhil etme tekliflerine şüpheyle bakmış, bu tür girişimleri barış sürecinin genişletilmesi olarak değil, ABD'nin Afgan politikasını Pakistan'a taşeronlaştırma düşüncesine geri dönmesi olarak değerlendirmiştir (Rubin ve Batmanglich, 2008:4).

Mart 2009'a kadar İran Hükümeti, Taliban ile diyalogun kabul edilemez olduğunu açıkça bildirmiştir. Ancak hızlı bir biçimde değişen konjonktür ve sahada yaşanan gelişmeler,

Taliban politikasında Tahran'ın köklü bir değişiklik yapmasına neden olmuştur. Özellikle ABD güçlerinin Afganistan'da uzun süreli kalma ihtimali ile birlikte DAES'in Afganistan'da hızla ciddi bir tehdit unsuruna dönüşmesi, İran'ı Taliban'a yönelik politikalarını değiştirmeye zorlamıştır. Bu çerçevede Tahran, hem DAES'in İran'ın sınır bölgesindeki nüfuzuyla hem de ABD'nin Afganistan'daki varlığıyla mücadele için eski ideolojik düşmanı Taliban'la iş birliği arayışına yönelmiştir (Farzam, 2019:6).

Karzai'nin Ekim 2010'da eski Devlet Başkanı Rabbani'yi; cihatçı liderler, eski Taliban yetkilileri, din âlimleri ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan 70 üyeli Yüksek Barış Konseyi'nin başkanı olarak ataması, bazı İranlı yetkilileri Taliban'la diyalog kavramını desteklemeye ikna etmeye yardımcı olmuştur. İran Hükümeti, Afganistan'da kalıcı barışın ve dahası kendi iç güvenliğinin ancak çatışmaya dâhil olan tüm Afgan grupların askerî değil siyasi bir süreçle güç paylaşımının bir yolunu bulmasıyla güvence altına alınabileceğini anlamıştır. Mart 2011'de, önceki 10 yılın dış politikasından açık bir şekilde uzaklaşan İran Hükümeti, Yüksek Barış Konseyi'ni ve onun Taliban ile diyalogunu desteklediğini açıklamış ve hatta Afgan grupları arasında bir arabuluculuk toplantısına ev sahipliği yapmayı teklif etmiştir (Koepke, 2013:13).

Uluslararası basın tarafından 2009 yılından

itibaren gündeme taşınan İran-Taliban iş birliği, 2013-2014 yıllarında zirveye ulaşmıştır. Zira İran'a yakınlığı ile bilinen Hamid Karzai'nin yerine, 2014 yılında iktidara gelir gelmez Afganistan'daki ABD varlığının devam ettirilmesine yönelik hazırlanan Stratejik Ortaklık Anlaşması'nı imzalayacağını ifade eden Eşref Gani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi, Tahran'ın Taliban ile ilişkilerini daha da güçlendirmesine zemin hazırlamıştır (Farzam, 2019:6). Zira ABD'nin bölgede uzun süreli varlığından duyduğu endişe nedeniyle İran'ın bu anlaşmayı engelleyebilmek amacıyla sürdürdüğü girişimleri, Karzai'nin cumhurbaşkanlığı sürecinde sonuç vermiştir. Ancak 2014 yılında Eşref Gani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi, Afganistan'da ABD misyonunun varlığını 10 yıllığına uzatan Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın İran'ın engelleme girişimlerine karşın imzalanmış olması ve Afganistan'da DAEŞ'in hızla güç kazanması, Tahran'ın Taliban ile yakınlaşmasında belirleyici olmuştur. Bu süreçte İran bir anlamda ABD operasyonlarından kaçan Taliban yöneticileri için güvenli bir sığınak hâline gelmiştir (Akbarzadeh, 2020:765-766).

Bu destek, Taliban'ın Meşhed'de temsilcilik açmasıyla somutlaşmıştır. Meşhed ofisi, "diplomatik" bir rol oynamanın yanı sıra, 2013 itibarıyla Batı Afganistan'da konuşlandırılan Taliban'ın savaş güçlerinin yaklaşık %70'ini

yönetmiştir. Tahran tarafından Taliban'ın İran medreselerinde Sünni gönüllüler toplamasına izin verilmiş; Taliban Sistan, Meşhed ve Bandar Abbas'ta hem Afgan hem de Afgan olmayan gönüllüleri asker olarak devşirmiştir. 2014 yılından itibaren Tahran, yoğun bir biçimde Taliban'a lojistik destek, silah ve mühimmat desteği vermeye başlamıştır (Giustozzi, 2019: 211).

Özellikle Trump yönetiminin 8 Mayıs 2018 tarihinde nükleer anlaşmadan çekilmesinin ardından İran, Taliban üzerindeki nüfuzunu daha agresif bir biçimde kullanmak için adımlar atmıştır. Taliban, İran'dan sağladığı lojistik destekle Afganistan'ın İran sınırında bulunan kentlerine 2018 yılının ikinci yarısından itibaren geniş çaplı ve yoğun saldırılar düzenlemiştir. Taliban savaşçılarının kullandığı İran menşeli çok sayıda mühimmat ve silah, söz konusu çatışmalarda ele geçirilmiş ve esir alınan Taliban savaşçılarının İran'da Devrim Muhafızları'nın eğitim verdiği kamplarda yetiştirilmesinin ardından savaşmak üzere Afganistan'a gönderildiklerine yönelik istihbarat, uluslararası ve ulusal basına yansımıştır. İran'ın sınır şehirlerindeki DAEŞ varlığı, bu çatışmalar neticesinde azalırken merkezî hükümet birçok bölgede kontrolü Taliban'a bırakmak zorunda kalmıştır (Farzam, 2019:6).

ABD ve Taliban arasında 29 Şubat 2020'de

Katar'ın Doha kentinde bir barış anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre ABD, 135 gün içinde Afganistan'dan çekilme karar almıştır. Çekilmenin başlamasıyla Taliban'ın Afganistan'da kontrolü ele geçirmesinden sonra, bölgeyle ilgilenen bütün devletler gibi İran da oluşan bu yeni durum karşısında yeni bir pozisyon almaya çalışmaktadır. Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği gün, yeni göreve başlayan İran Cumhurbaşkanı Ebrahim Raisi, ABD'nin "askerî yenilgisini ve geri çekilmesini" alkışlayarak ABD birliklerinin kuzeydoğu sınırından çekilmesinden duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. Ancak yeni kurulan Afganistan İslam Emirliği ile Tahran arasında başka birtakım sorunların söz konusu olabileceği değerlendirilmektedir. Bu sorunların aşılması bağlamında da Afganistan'ın istikrarlı bir hükümet tarafından kontrol edildiğini görmek isteyen İran'ın Taliban ile iş birliği yapmayı planladığı görülmektedir. Zira Afganistan, İran'ın ulusal güvenliği ve bölgesel politikası için çok önemlidir, bu nedenle de muhtemelen, Tahran'ın Taliban'a yönelik pragmatik tutumu değişmeyecek ve hatta İran Afganistan'daki çıkarlarını, özellikle güvenlik ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla ilişkileri daha da ilerletecek adımlar atacaktır (Feldman, 2021).

Sonuç ve Değerlendirme

ABD'nin çekilmesiyle Afganistan'ın

tamamının Taliban'ın kontrolüne geçmesinin ardından Tahran'ın odaklandığı konulardan biri, Afganistan'daki Şii nüfusun geleceği olmuştur. İran'ın devrimden sonra Şii ilkelerle biçimlendirdiği dış politikasıyla da uyumlu bir şekilde, bölgesel ve uluslararası düzeyde fırsat yaratmanın aracı olarak değerlendirdiği Şii nüfusun durumu, Taliban yönetimiyle geliştireceği ilişkiler üzerinde etkili olacaktır. Taliban'ın Afganistan'daki Hazara Şii topluluğuna yönelik baskısı ve kötü muamelesi, İran ile Taliban arasındaki en önemli sorunlardan biridir. Son dönemdeki yakınlaşmaya rağmen Taliban, bu topluluğa zarar vermeyeceğine dair hiçbir söz vermemiştir. Taliban'ın yönetimi devralması sırasında Şii'lere zulmedildiğine yönelik raporlar olsa da pragmatik bir çerçevede yürütülen ikili ilişkiler sebebiyle Tahran'ın daha kritik çıkarları korumak için bu Şii topluluğa yönelik saldırıları görmezden gelebileceği belirtilmektedir.

İran'ın Taliban ile olan ilişkisinin önemine binaen, özellikle son gelişmelerin ardından İran rejimi, Taliban'ın İran kamuoyundaki olumsuz imajını iyileştirme çabalarını hızlandırmıştır. Çeşitli kaynaklar, yetkililerin İran medyasına, Taliban'ı eleştirmekten ve örgüt hakkında olumsuz açıklamalar yapmaktan kaçınmaları talimatı verildiğini bildirmektedir. Ancak Tahran yönetiminin bütün bunlara rağmen kamuoyunda hâkim

olan düşüncenin değiştirilmesini sağlamada başarılı olamayacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak İran'ın Taliban'a yönelik politikası ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle daha da düzelen ilişkiler, büyük ölçüde reel politik durumu yansıtmaktadır. İran, ideolojik ve dinî farklılıklara ve Şii-Sünni uçurumuna rağmen Afganistan'daki -özellikle ekonomik ve güvenlik alanlarındaki- çıkarlarını korumak için Taliban ile iş birliği yapmaya istekli görünmektedir. Çıkarları korunduğu sürece de İran'ın bu politikasını değiştirmesi ve Taliban muhaliflerini desteklemesi veya Afganistan'da yıkıcı faaliyetlerde bulunması beklenmemektedir.

İran'daki iç değişiklikler, özellikle Ebrahim Raisi'nin cumhurbaşkanı seçilmesi ve yeni Dışişleri Bakanı Hüseyin Amir-Abdollahian ile izlediği politika, İran'ın bölgesel etkisini genişletmesine katkı sağlayacaktır. ABD'nin bölgeden çekilmesi, İran'ın bölgesel politikasında önemli bir unsurdur. ABD'nin bölgedeki etkisinin zayıflamasının göstergesi olan Amerikan güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi, Tahran'da olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Irak'ta da benzer bir sürecin yaşanmasını bekleyen Tahran, önümüzdeki dönemde Irak'ta faaliyet gösteren Şii yanlısı milisler aracılığıyla bu senaryoyu teşvik etmeye çalışacaktır.

KAYNAKÇA

Abbas, H. (2014). *The Taliban Revival: Violence and Extremism on the Pakistan-Afghanistan Frontier*. Yale University Press.

Ahady, A.-u.-h. (1998). *Saudi Arabia, Iran and the conflict in Afghanistan*. W. Maley içinde, *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban*. New York: New York University Press.

Ahmad, A. (2011). *Din Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Ahmed, N. (2012). *Pakistan Taliban Policy 1994-1999*. *The Dialogue- Qurtuba University of Science & Information Technology*, 7(1), 82-102.

Akbarzadeh, S. (2020). *The Taliban: a new proxy for Iran in Afghanistan?* *Third World Quarterly*, 41(5), 764-782.

Alagöz, B., & Kandemir, E. (2015). *11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti*. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 109-140.

Crews, R. D., & Tarzi, A. (2009). *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. Harvard University Press.

Davidson, L., & Goldschmidt, A. (2011). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. (A. Güler, Çev.) İstanbul:

Doruk Yayınları.

Farzam, R. (2019). *İran-Taliban İlişkileri*. İran Araştırma Merkezi.

Feldman, B. C. (2021, September 5). *The Taliban Takeover: Iranian Interests in Afghanistan*. Eylül 28, 2021 tarihinde <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/09/no.-1515.pdf> adresinden alındı

Ghufuran, N. (2001). *The Taliban and The Civil War Entanglement in Afghanistan*. University of California Press, 41(3), 462-487.

Giustozzi, A. (2019). *The Taliban at War: 2001 - 2018*. London: C Hurst & Co Publishers Ltd.

Khalilzad, Z., & Byman, D. (2000). *Afghanistan: the Consolidation of a Rogue State*. *Washington Quarterly*, 23(1), 62-75.

Koepce, B. (2013). *Iran's Policy on Afghanistan The Evolution of Strategic Pragmatism*. Stockholm: SPRI.

Maley, W. (1998). *Fundamentalism Reborn: Afghanistan and the Taliban*. New York: New York University Press.

Mishra, M. K. (2012). *Iran's Changed Perception Concerning its Role in Afghanistan Following Soviet Disintegration*. *Afro Eurasian Studies*, 1(2), 76-96.

Omidi, A. (2013). *Iran's narrative of security*

in Afghanistan and the feasibility of Iranian-US engagement. Afghanistan Regional Dialogue Background Paper No. 2.

Ramazan, R. K. (1992). Iran's Foreign Policy: Both North and South. *The Middle East Journal*, 42(3).

Rashid, A. (2000). *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*. Yale University Press.

Rubin, B. R., & Batmanglich, S. (2008). *The U.S. and Iran in Afghanistan: Policy Gone Awry*. Cambridge: Center for International Studies.

Sönmez, G., Bozbaş, G., & Serhat, K. (2020). *Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını*.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2(2), 62-77.

Şahin, D. (2016). Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(1), 226-245.

www.europarl.europa.eu. (2021, Eylül 2). European Parliamentary Research Service. Eylül 15, 2021 tarihinde Afghanistan once more under Taliban rule: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696192/EPRS_ATA\(2021\)696192_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696192/EPRS_ATA(2021)696192_EN.pdf) adresinden alındı

Yegin, A. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*. Ankara: SETA.

